

АСОЦІАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КОНЦЕПТІВ ДОБРО І ЗЛО У НАРОДІВ АЗІЇ І АФРИКИ

У статті на матеріалі асоціативного експерименту описано асоціативний потенціал концептів ДОБРО і ЗЛО, знання концептосфери яких необхідне для адекватного діалогу культур в умовах полінаціонального культурного середовища.

Ключові слова: концепт, лінгвокультуролягія, концептосфера.

Вивчення концептів «добро», «зло» є особливо активним, їх дослідженню присвячують дипломні роботи, кандидатські дисертації, розділи монографій [1, с. 171-183]. Це пов'язано з тим, що актуальним для багатьох вчених-гуманітаріїв є прагнення виділити, описати й осмислити основні морально-етичні категорії людського буття пізнати їхню природу, властиві їм трансформації смислів, той образний світ, що прихований у них. Вивчення духовно-культурних концептів здійснюється в різних напрямках і аспектах, серед яких провідне місце посідає наукова галузь, що виникла на перетині кількох наук, – лінгвокультуролягія, основним спрямуванням якої є дослідження живих комунікативних процесів у зв'язку з матеріального, соціальною або духовною культурою певної мовної спільності, що засвідчує її культурно-національний досвід і традиції [1, с. 4]. Лінгвокультурне вивчення загальнолюдських понять, або концептів, зокрема таких, як «добро» і «зло» є доцільним у тому аспекті, що з'ясування їхнього асоціативного потенціалу у студентів-іноземців з різних країн допоможе виявити спільне в розумінні цих загальнолюдських категорій буття, те, що єднає їх з українцями, і відмінне, притаманне певному народові. Таке дослідження є важливим в умовах полікультурного студентського середовища, у якому домінують азіатські та африканські студенти-іноземці, та для досягнення взаєморозуміння між студентами-іноземцями та викладачами. Зіставлення (...) концепту як ключового слова духовної культури з реальним значенням, тлумаченням слів дає можливість прослідкувати особливості мислення, світовідчуття людини, народу, особливості формування і розвитку культури [2, с. 98].

На думку Ю. С. Степанова, концепт – основний осередок культури у ментальному світі людини; «жмуток» уявлень, понять, знань, асоціацій, переживань [6, с. 43]. Отож явище культурологічне, і разом з тим психологічне, зумовлене соціолінгвістичними чинниками. У концепті прослідковуються такі визначальні ознаки, як вихідна форма (власне «внутрішня форма» самої назви), концентровано представлена історія; сучасні асоціації, оцінки тощо. В основі концепту лежить колективне несвідоме, архетип, нерідко й міфологема.

У концептуальній сфері перехрещуються й накладаються одна на одну категорії, що охоплюють різноманітні, неодноріанові й різноаспектні поняттєві константи, взяті з можливого кола передовсім абстракцій. Серед комплексу таких понять і категорій привертає увагу система, у якій сконцентрувалася сутність як загальнолюдських, так і національно орієнтованих цінностей, – це набір чуттєвих, емоцій-

них, морально-етичних категорій, таких, як «добро, зло, віра, правда, гріх, зрада» тощо [1, с. 8].

Філософи, релігійні діячі, поети писали про неминучість, всесилля й невмирущість зла. За словником *зло*: 1. що-небудь погане, недобре, протилежне – добро; 2. нещастя, лихо, горе; 3. почуття роздратування, гніву, досади; розлюченість [5, с. 597].

Як стверджують філософи різних напрямів, межа між добром і злом відносна, а часом взагалі стерта. За думкою О. П. Блаватської, «зло є лише сліпа сила природи, що опирається; це є реакція, опірність і протилежність; це є зло для одних і добро для інших... Якби зло зникло, то добро зникло б із землі разом із ним» [цит. за 1, с. 172].

Навіть за церковними канонами, «з точки зору того, хто їх розглядає або пізнає досвідом, окремі речі суб'єктивно можуть бути добрими або поганими», отож поняття зла може змінюватися, трансформуватися, зрештою переходити в добро. На перший план висувається ідея вибору.

За морально-етичними нормами зло протистоїть добру. За словником, *добро* – це передусім усе позитивне в житті людей, що відповідає їх інтересам, бажанням, мріям; благо; протилежне – лихо, зло» [4, с. 323].

Наведені вище міркування дослідників про суб'єктивність категорій добра і зла цілком підтверджує зібраний нами матеріал (зазначимо, що в асоціативному експерименті брали участь студенти з Нігерії, Габону, Китаю, Азербайджану). Проте водночас підтвердилася й універсальність цих категорій для різних народів світу – більшість запропонованих понять, які на наш погляд, належать до концептосфери добра і зла, стійко асоціювалися тільки з добром або тільки зі злом. Студентам було запропоновано визначити як добро або зло такі поняття: гроші, власний будинок, мир, війна, любов, кохання, ревності, розум, дурість, краса, потворність, худий, товстий, їжа, вода, азарт, комп'ютерні ігри, алкоголь, наркотики, хабарництво, діти, Бог, освіта, чоловік, жінка, тепло, холод. Крім того, їм пропонувалося самим доповнити ряд понять, які для них особисто або у їхній країні асоціюються з добром або зі злом. Зазначимо, що поняття *їжа, вода, тепло, холод* були введені, зважаючи на їх актуальність для студентів з Африки, де, як відомо, частою є нестача питної води, а теплий клімат, до якого вони звикли, є причиною поганої й повільної адаптації до кліматичних умов помірних широт. Введення ж поняття *комп'ютерні ігри* стало наслідком спостереження за китайськими студентами, для яких це улюблений і часто єдиний вид дозвілля.

Отже, до понять, які у всіх студентів, що взяли участь в опитуванні, асоціюються з *добрим* належать гроші, мир, любов, кохання, розум, краса, худий, їжа, вода, комп'ютерні ігри, Бог, освіта. Вважаємо, що на вибір студентів щодо комп'ютерних ігор та поняття «худий» повпливала насамперед світова «мода» – загальне захоплення комп'ютерними іграми та культ схуднення у Європі (як відомо, у східних культурах, а свого часу й в українській, худі жінки вважалася неспроможними нормально народжувати дітей та важко працювати. Згадаймо Мелашку із твору Івана Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я», яка через свою делікатну тілобудову й невисокий зріст не могла навіть як слід вимісити тісто на хліб, за що довгий час була в немилості у свекрухи. Мелашка протиставляється високій та дородній Мотрі, в якій

діло в руках горить). Крім того, у східних культурах існує культ грошей, особливо у народів Азії, де грошима вимірюють усе – усе купується і продається.

Інваріантні концепти характерні для багатьох культур, проте людський фактор виявляє у них свої специфічні риси, що наявні, насамперед, в окремо взятій лінгвоетнічній спільності [3, с. 78]. Однозначно *злом* студенти вважають війну, дурість, потворність. Решта понять асоціюються суб'єктивно чи об'єктивно у одних із добром, у інших – зі злом. Так, більшість студентів вважає добрим мати власний будинок, але один із африканців відносить його до концептосфери поняття «зло» через клопоти, пов'язані з його обслуговуванням – євроремонт, опалення тощо, що мимоволі змушує пригадати стереотипну думку про ледачість представників африканських націй. Крім того, згадка про євроремонт свідчить про соціалізацію студента-третьокурсника, який вже добре знає, що є престижним і актуальним в оформленні житла для українців і що ремонт у помешканні вимагає значних коштів.

Розділилися студенти у думках про ревності: половина опитуваних вважає їх добром як почуття, що підкреслює кохання, доводить небайдужість закоханих одне до одного; для інших – це деструктивне почуття, що руйнує стосунки. Щодо визначення поняття «товстий», то тут чітко помітні ментальні національні установки для африканців і азербайджанців – це добро, для китайців – зло. Один із африканців, очевидно під впливом згаданої вище моди визначає «товстий» як зло, але в дужках зазначає, що в Африці це добро. Для половини опитуваних азарт асоціюється з іграми і тому названий злом, інші визначають його як рушійну силу для доброї роботи і нових відкриттів (добро).

Для релігійних, віруючих студентів з Нігерії та Азербайджану алкоголь, наркотики і хабарництво є однозначним злом. Один із африканців під впливом соціалізації в українське суспільство називає добром алкоголь як спосіб розслабитися та хабарництво як спосіб швидкого досягнення бажаного результату. Таке саме ставлення до так званих «легких» наркотиків у одного із китайських студентів.

Для африканців і та азербайджанців в силу традиції мати багато дітей для їхніх народів діти – це добро, дехто з африканців навіть вказує конкретну цифру (5). Для перенаселеного Китаю діти є злом, тим більше, якщо зважати, що всі студенти-китайці, які приїхали навчатися до нашого університету – міські мешканці, до того ж атеїсти (в селах, за їх твердженням, ставлення до дітей дещо інше, там за традиціями патріархального релігійного суспільства, яке у провінції ще не повністю викорінене, мати дітей – це добре).

У китайців та азербайджанців однаково добре ставлення до чоловіків і жінок. На думку африканців впливає як матриархат в багатьох племенах (чоловік злий, жінка – добра), так і загалом їх суб'єктивне негативне ставлення до людей як злих, грішних істот (чоловік злий, жінка зла).

Більшість студентів тепло й холодно вважають добром, що свідчить про їх безболісну адаптацію до українського клімату, студенти, які приїхавши в Україну, почали часто хворіти, і тепло і холодно визначають як зло. Отже, тут діє суб'єктивний фактор.

Щодо другої частини питальника, то для азербайджанських студентів добром також вважається почуття власної гідності, честь, повага, етика, культура, сім'я, довіра. Концептосферу зла у них доповнюють цигарки, зброя, неввічливість, непо-

вага, брехня, зрада, лицемірство, тобто ставлення до добра і зла для них визначає як віра, дотримання принципів ісламу, так і особиста вихованість, належність до інтелектуальної сім'ї. Віруючі африканці злом називають боротьбу між християнами і мусульманами у своїх країнах, що свідчить про дошкульність цих війн для тих, хто розуміє, що всі «ми служимо одному Богу». Актуальним для них також є почуття патріотизму і гордості за свою країну. Для африканських студентів добром є зарплата за місяць (в руслі позитивного ставлення до грошей загалом), демократія, місто (як суб'єктивний фактор, зумовлений позитивним досвідом життя в місті), робота, власне житло. Злом вони називають гомосексуалізм, полігамію, асфальт.

Отже, як свідчить зібраний матеріал існує ряд понять, які викликають позитивні чи негативні асоціації у всіх опитуваних (гроші, любов, війна, мир, їжа, вода, краса тощо) і становлять універсальну концептосферу *добра і зла*. На ставлення до інших понять впливають національні традиції, віра, соціальні чинники та ситуація в державі, що власне і становить національну специфіку розуміння добра і зла (бути товстим у Африці добре, також жінка – добро, бо тут панує матриархат, діти для китайців – зло через перенаселеність країни, для азербайджанців визначальними є поняття честі, поваги і однозначно негативними ті, які у всіх світових релігіях асоціюються з гріхом, – наркотики, алкоголь, цигарки, азартні ігри), або певні суб'єктивні фактори (ступінь соціалізації, адаптація до клімату, виховання тощо).

Література

1. Кононенко В. Концепти українського дискурсу : [монографія] / В. Кононенко. – Київ – Івано-Франківськ, 2004. – 248 с.
2. Лисицин А. Г. К проблеме концептуального анализа / А. Г. Лисицин // Язык и культура. Третья международная конференция : доклады и тезисы докладов. – К., 1994. – С. 98-100.
3. Лобур Н. В. Культурно-лінгвістичний портрет концепту мудрості в українській мові / Н. В. Лобур // Язык и культура : [матеріали шостої Междунар. науч. конф.]. – Т. 2: Культурологический компонент языка. – К. : Collegium, 1998. – С. 78-79.
4. Словник української мови в 11 т. – Т. 2. – К. : Наукова думка, 1971. – 550 с.
5. Словник української мови в 11 т. – Т. 3. – К. : Наукова думка, 1972. – 744 с.
6. Степанов Ю. С. Константы: словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – М. : Академический Проект, 2001. – 989 с.

Suduk I.1. Associative potential of «The good» and «The evil» as concepts: Asian and African peoples

In this article it is described an associative potential of «the good» and «the evil» concepts based on the materials of the associative experiment, knowledge of sphere of concepts needed for adequate cultures dialogue under multinational student community.

Key words: concept, lingual cultural science, sphere of concept.

Судук И. И. Ассоциативный потенциал концептов ДОБРО и ЗЛО у народов Азии и Африки

В статье на материале ассоциативного эксперимента рассмотрен ассоциативный потенциал концептов ДОБРО и ЗЛО, знание которого необходимо для адекватного диалога культур в условиях полинациональной студенческой среды.

Ключевые слова: концепт, лингвокультурология, концептосфера.